

AMASYA MÜFTÜSÜ MEHMED SABRİ YETKİN'İN NAHL SÛRESİ 90. ÂYETİ BAĞLAMINDAKİ RİSALE-İ MEV'İZESİ

AMASYA MUFTI MEHMED SABRİ YETKİN'S RISALE-I MAV'IZA IN THE CONTEXT OF THE 90TH VERSE OF SURAH NAHL

Raşit ÇAVUŞOĞLU*

Öz

Kırım'dan Amasya'ya göç eden ve son iki asırda gerçekleştirdikleri ilmi faaliyetleri ile tanınan Mecdizade ailesine mensup olan Mehmed Sabri Yetkin, âlim, şâir ve fâzıl bir şahsiyettir. Millî Mücadele dönemi din adamlarından Amasya Müftüsü Abdurrahman Kâmil Yetkin'in oğlu ve aynı zamanda halefi olan Mehmed Sabri Yetkin, nitelikli bir eğitimden geçmiştir. Başta babası olmak üzere dönemin meşhur ulemâsından farklı ilim dallarında icazet alan Mehmed Sabri Yetkin, muallimlik ve çeşitli memurluklardan sonra 1942-1962 yılları arasında Amasya Müftüsü olarak görev yapmıştır. Tefsir, fıkıh, edebiyat, tasavvuf ve ahlâk gibi alanlarda eserler kaleme alan müellifin, bu alanlarda telif, tercüme ve şerhleri bulunmaktadır. İlmî disiplin ve ciddiyetiyle maruf olan Mehmed Sabri Yetkin, Amasya Müftüsü olarak görev yaptığı süre zarfında irşat ve tebliğ vazifesinin yanında ilmi faaliyetlerine de devam etmiştir.

Bu çalışmada Amasya Müftüsü Mehmed Sabri Yetkin'in, İslam'ın adalet anlayışı üzerine Nahl Sûresi 90. âyeti çerçevesinde telif ettiği *Risâle-i Mev'ize*'si üzerinde durulmuştur. 20. asrın ortalarında Müftü Mehmed Sabri Yetkin tarafından Amasya'da Cuma kürsüsünde yapılan bir va'zın genişletilerek bir mev'ize risâlesi şeklinde kaleme alınan eser, adalet ve zulüm kavramları üzerine bina edilmiştir. Öncelikle müellifin risâlesinin fikrî arka planını göstermeye çalıştığımız *Risâle-i Mev'ize* adlı eserin konusu ve muhtevası üzerine durulmuştur. Daha sonra ise eserin transkripsiyonlu metni verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mev'ize, Va'z, Tefsir, Ömer b. Abdülaziz, Adalet.

Abstract

Mehmed Sabri Yetkin was a proficient, scholar, poet and virtuous person. He was a member of the Majdzadeh family who immigrated from Crimea to Amasya and had been known for his scientific activities in the last two centuries. Mehmed Sabri, son of Amasya Mufti Abdurrahman Kamil Yetkin, one of the religious men of the National Struggle period, and also his successor, had undergone a competent, qualified education. Mehmed Sabri Yetkin, who received diploma in different branches of science from the famous scholars of the period and especially from his father, served as the Mufti of Amasya between 1942-1962 after his duties as teacher and public servant. The author of works such as *Tafsir, Fiqh, Literature, Sufism and Ethics*, had also written books and commentaries besides translations in these fields. Known with his scientific discipline and seriousness, Mehmed Sabri Yetkin served as the mufti of Amasya and continued his scientific activities besides spiritual guidance and dawah.

This study focused on the *Risale-i Mav'iza*, which was compiled by Mehmed Sabri Yetkin about the understanding of Islam's justice within the frame of Surah Nahl 90. This treatise, which Mufti Mehmed Sabri Yetkin wrote as a *Risale-i Mav'iza* by extending a Friday sermon in Amasya, was built on the concepts of justice and oppression. First of all, the subject and content of the *Risale-i Mav'iza*, which was attempted to portray the intellectual background of writer, were discussed. Then, the transcribed version of the treatise was provided.

Keywords: Mev'ize, Sermon, Tafsir, Omar b. Abd al-Aziz, Justice.

Giriş

Türk toplumunun yaşadığı en büyük değişimlerden biri olarak telakki edilen İslamlaşma, sosyal ve kültürel yapıyı değiştirip dönüştürdüğü gibi, dil ve estetik anlayışının da yenilenip zenginleşmesini sağlamıştır. Türklerin kitleler hâlinde İslam'ı din olarak kabul etmesi neticesinde edebiyat ve din ilişkisi birbirinden koparılamaz bir mahiyete bürünmüştür. İslamlaşma neticesinde büyük bir kültür değişimi yaşanmış, İslamla yoğrulmuş Türk kültürünün estetik anlayışı, dünya görüşü, yaratılış telakkisi ve varlık tasavvuru gelişip dönüşmüştür. Dinî kaynağa dayanan edebî eserler iki ana koldan gelişim göstermeye başlamıştır. Bu iki ana koldan birisi, doğrudan dinî muhtevalı eserleri açıklamayı ve öğretmeyi hedef alan diğeri ise, dinî duygu ve tecrübeyi aktaran edebî eserler olmak üzere, kendi içinde pek çok tür oluşturarak gelişip zenginleşmiştir (Kemikli, 2018, 15-36).

Türklerin Müslümanlığı kabulünden sonra değişen ve genişleyen kültür telakkisinin bir sonucu olarak telif edilen dinî-edebî eserler, Türk İslam Edebiyatı şeklinde isimlendirilen ve günümüze kadar devam eden bir sahanın doğmasını sağlamıştır. İslam'ın iki temel kaynağı olan Kur'an ve sünnetten doğan dinî-tasavvufî anlayışın bir yansıması olarak bu alanda pek çok tür ortaya çıkmıştır. İslam'ı kabul eden kitleleri bilgilendirici, eğitici bir araç olarak kullanılan dilin imkanlarıyla dinî, ahlâkî, tasavvufî ve buna benzer alanlarda manzum ve mensur eserler telif edilmiştir. Müslüman olan kitleleri bilgilendirme, eğitme, nasihat ve öğüt verme maksadıyla telif edilen ilk Türk İslam Edebiyatı sahası eserleri, ahlâkî, siyasi ve içtimâî esasların telkininde mühim bir rol üstlenmiştir (Şener-Yıldız, 2003, 33-41; Genç, 2007, 60-83; Kemikli, 15-30).

Nasihat, öğüt ve ibret verici sözlerle hikmetli söz söyleme, sözlü kültürden yazılı kültüre oradan da Türk İslam Edebiyatı sahasına intikal etmiştir. Özellikle atasözleri ile belli bir söyleyiş tarzına bürünen öğüt verme geleneği, ilk

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi, rasit.cavusoglu@ikc.edu.tr

dönem telif edilen eserlerde de hem manzum hem de mensur biçimde ürün vermeye devam etmiştir. Türk İslam Edebiyatı sahasında telif edilen ilk eserlerden olan Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig*'inden günümüze pek çok öğüt kitabı kaleme alınmıştır (Bilgin, 1994, 199-202). İslam öncesi ve sonrası sözlü ve yazılı kültürde öğüt verme, nasihat etme ve hikmetli sözlerle doğruya yöneltme çerçevesinde gelişen yazılı kültüre ait sayılamayacak kadar eser örnek gösterilebilir.¹

Öğüt ve nasihat verme, iyiliği emredip kötülükten sakındırma kullanılan en yaygın ve etkili eğitim yöntemlerindedir. Bu yöntemin kaynağı ise Kur'an ve sünnettir (Doğan, 1999, 258-259). Bir hidayet kaynağı olarak vahyedilen Kur'an'da, Hz. Peygamber'in çağrısını "hikmet ve güzel öğüt"² yapmasının telkin edilmesi, öğüt, nasihat, hikmet içeren sözün tesirinin ne derece etkili olduğu görülmektedir. Öğüt vermek, nasihat etmek, bir kimse ve bir topluluğun kalbini yumuşatacak telkinlerde bulunmak, akıbetini hatırlatmak gibi anlamalara gelen *va'z*, *'iza* ve *mev'iza*³ kelimeleri aynı kökten türetilmiştir. "Dine uygun olmayan davranışlardan sakındırma, korkuyla karışık teşvik, kalbi yumuşatacak sözlerle hayrı ve iyiliği hatırlatma" anlamları verilen *va'z* ve *mev'iza*, Kur'an'daki; "*Bu (Kur'an), insanlar için bir açıklama, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için bir hidayet ve bir öğüttür.*"⁴ âyetinde olduğu gibi öğüt anlamında kullanılmıştır (Yeşil, 2001, 13).

Nasihatnâme ve pendnâme gibi türlere yakın olan *va'z* ve *mev'iza*, kıssa, tezkir, rakâik, mecâlis, irşad, da'vet, tebliğ, tavsiye ve nasihat gibi benzer kavramlarla da ifade edilmektedir. (Yeşil, 1996, 10-18; Kırış, 1994, 7-8). İnsanlığın var oluşundan bu yana peygamber, dinî önder ve hatipler gibi kimselerce yapılagelen *va'z*lar, bir dinî hitabet türü hâline gelmiştir. Yaygın eğitimin en etkili yöntemlerinden biri olan *va'z*ların zamanla sonraki nesillere nakledildiği vâkidir. Nitekim Hz. Peygamber, Dört Halife dönemi ve sonrasında pek çok hutbe ve *va'z*ın yazıya döküldüğü ve sonraki nesillere aktarıldığı bilinmektedir.⁵ Mescit ve camilerin sayısının çoğalması, dinî, ahlâkî ve tasavvufî konularda hitap edilecek muhatap kitlenin sayısının artması ile *va'z* u nasihat yaygınlaşmış, "*va'z kitabı*" olarak pek çok eser telif edilmiş ve bu alanda bir *va'z* edebiyatı oluşmuştur.⁶

Hz. Peygamber'in hutbeleri, hitapları, sözleri ve eşsiz bir nasihatnâme örneği olan veda hutbelerinden günümüze başta cami kürsüleri gelmek üzere dinî, ahlâkî ve tasavvufî eğitim kurumları ve yaygın eğitim mekanlarında yapılan *va'z* ve *mev'izelerin* bir kısmı kayıt altına alınarak yazılı metin hâlinde günümüze intikal ettirilmiştir. *Mev'ize*, *Risâle-i Mev'ize* veya benzer isim ve özel başlıklarla telif edilen bu eserlerden birisi de XX. asır âlim ve şâirlerinden Amasya Müftüsü Mehmed Sabri Yetkin'in Nahl Sûresi 90. âyeti bağlamında telif ettiği *Risâle-i Mev'ize* adlı eseridir. Mektep ve medrese eğitiminden sonra kütüphane memurluğu, dersiâmlık, vâizlik ve müftülük gibi görevleri ifa eden Mehmed Sabri Yetkin, Millî Mücadele Dönemi'nde mühim rol oynayan ve Amasya Bâyezid Camii'ndeki İstiklâl Harbi'ni teşvik eden *va'z*ıyla meşhur olan Amasya Müftüsü Abdurrahman Kâmil Yetkin'in en büyük oğludur. 1942-1962 yılları arasında babasının vefatıyla boşalan Amasya Müftülüğü görevini yapan Mehmed Sabri Yetkin'in, telif, tercüme ve şerh olmak üzere tespit edilebilmiş yirmi civarında eseri mevcuttur. Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere her üç dilde okuyup yazabilen müellifin, Arapça ve Farsça eserler üzerine şerhleri de bulunmaktadır.⁷

1- Risâlenin Fikrî Arka Planı

Amasya Müftüsü Mehmed Sabri Yetkin'in Milli Kütüphane'de 7951 numarada kayıtlı olan yazma eseri 16 varaktan ibarettir. Kare çizgili defter kağıdına müellif hattı ile yazılan eserin kapağı yoktur. Kütüphane kaydında eserin, *Risâle-i Mev'ize* şeklinde isimlendirildiği görülmektedir. *Risâle*'nin baş tarafında yer alan ve celi harflerle "İnna'llâhe Ye'muru bi'l-'Adli Tefsîri" şeklindeki isimlendirmeye rağmen esere *Risâle-i Mev'ize* denilmesinin, eserin girişinde müellif tarafından düşülen "29 Kasım 1946 günü ettiğim *va'z*" notunun etkili olduğu dolayısıyla konusundan hareketle esere *Risâle-i Mev'ize* isminin verildiği düşünülmektedir (Yetkin, 1946, 2^a).

Amasya Müftüsü Mehmed Sabri Yetkin, risâlesini *va'z* ve kıssa anlatma üslûbuyla oluşturmuştur. *va'z*ların temel gayelerinden olan muhatap kitleyi eğitime maksadıyla kıssa anlatımına da yer veren müellif, bazı tefsir, hadis ve

¹ Nasihat ve öğüt vermek amacıyla telif edilen eserler hakkında geniş bilgi için bkz. Azmi Bilgin (1994). Türk Edebiyatında Nasihatnâme ve Emre'nin Tercüme-i Pendnâme-i Attâr'ı. *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 93, ss. 197-204; Yusuf Ziya Sümbüllü (2015). Türk-İslam Kültüründe Nasihatnâme İçerikli Eserlere Genel Bakış. *Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 2, ss. 1-7; Emine Yeniterzi (2007). Anadolu Türk Edebiyatında Ahlakî Mesnevîler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 10, S. 10, İstanbul, Bilim ve Sanat Vakfı, Türkiye Araştırmaları Merkezi Yayınları, ss. 433-468; Ömer Faruk Yiğiterol (2017). *Türk İslam Edebiyatında Pend-nâmeler ve Levh-nâme İnceleme-Metin*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, ss. 22-32; Şemseddin Kırış (1994). *Nasihatın Dindeki Yeri ve Hazret-i Peygamber'in Nasihatları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.; Reyhan Keleş (2010). Türk Edebiyatında Nasihat. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, C. 44, ss. 183-209.

² "(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütlerle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir." (Nahl Sûresi, 16/125.)

³ *va'z* ve *mev'iza* kavramları için bkz. İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem (t.y.). *Lisânu'l-Arab* "عز" maddesi, Beyrut: Dâru Sâdir, C. VII, s. 466; Hasan Cirit (2012). *Vaaz. TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 42, İstanbul: TDV Yayınları, s. 404.

⁴ (Âl-i İmrân Sûresi, 3/138.)

⁵ Hz. Peygamber (s) dönemi ve sonraki dönemlerde *va'z*ın tarihçesi hakkında geniş bilgi için bkz. Mahmut Yeşil (2001). *Va'z Edebiyatında Hadisler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 40-71.

⁶ Hicrî II. asırdan günümüze *va'z* edebiyatı ve doğrudan *va'z* kitabı olarak telif edilen eserler hakkında geniş bilgi için bkz. Mahmut Yeşil (2001). *a.g.e.* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 84-170.

⁷ Amasya Müftüsü Mehmed Sabri Yetkin'in hayatı, eserleri, ilmi ve edebî şahsiyeti hakkında teferruatlı malumat için İslami İlimler Dergisi Türk İslam Edebiyatı Özel Sayısı'nda yayınlanması kabul edilen "Aliyyü'l-Kârî'nin Salavât-ı Şerifesi 20. Asırdan Okumak: Amasya Müftüsü Mehmed Sabri Yetkin'in Salavât-ı Şerife Şerhi" adlı çalışmamıza bakılabilir. Ayrıca bkz. Recep Orhan Özel (2018). Amasya'da Bir İlim Yuvası: Mecdizâde Abdurrahman Kâmil Yetkin (ö.1941) ve Oğulları Mehmet Sabri Yetkin (ö. 1963), Ahmet Emrî Yetkin (ö. 1974), Mustafa Niyazi Yetkin (ö. 1959). *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 10, ss. 54-62.

siyer gibi temel kaynak eserlerden alıntılarla mev'izesini zenginleştirmiştir. Aktardığı konuyla yakından ilgili Arap şairlerin şiirlerinden de bazı örnekler vermiştir.

Emevî Devleti döneminde hicrî 41. yıldan Ömer b. Abdülaziz'in (ö. 101/720) hilafetine kadar geçen süre zarfında okunan hutbelerde Hz. Ali (r) tel'in edilmiştir. Ömer b. Abdülaziz hilafete geçer geçmez bu menfi geleneği kaldırmıştır. Onun bu kararlı tutumunda günümüze kadar minberde, ictimâî hak ve sorumlulukları hatırlatan ve adaleti emr eden Nahl Sûresi'nin 90. âyeti okunmaktadır. Mehmed Sabri Yetkin bu hususları etraflıca aktardıktan sonra Emevî Halifesi Ömer b. Abdülaziz'in bu davranışını Müslümanların büyük bir sevice karşılığını onu öven şiirlerden örnekler vererek anlatmaktadır: “*Bu âyet-i celîle Sûre-i Nahl'ın 90'nuncu âyet-i kerîmesi olup 99 sene-i hicriyyesiniñ ibtidâsından berü bütün 'âlem-i İslâm'da Cum'a günleri hutbeleriñ sonunda [1291 senedir] hañb tarafından okunulan ve bütün hayr ve şerriñ beyânını eñ câmi' bir aşlu'l-uşüldür. 41 sene-i hicriyyesinden berü hutbeleriñ sonunda Hazret-i 'Alî radiya'llâhü 'anh ve kerrema'llâhü veche Hazretlerine Mülük-i Emeviyyece ziyâdarânlık itmek, ya'nî sebb ü la'n itmek, de 'b-i müttehaz olmuşdı. Mülük-i Emeviyye'niñ sekizincisi olup Hulefâ-yı Raşidîn'den ve Mehdiyyîn'den ve Selef-i Şâlihîn'den 'Ömer b. 'Abdü'l-'azîz b. Mervân Hazretleri 99 sene-'i hicriyyesi ibtidâsında hilâfete geçince o târihten i'tibâren anı ibtâl ya'nî bu 'âdet-i Muhammediyye ve ma'neviyyeyi işkâf ve yerine “إِنَّ اللَّهَ يُؤْمِرُ”⁸ âyet-i celîlesiniñ kırâ'at-i dâ'imini vaz' itdi ve o vaqtden ilâ yevminâ hâzâ bu âyet-i kerîmeniñ âhir-i hutbede tilâveti diniyye-i meşhere-i ümmet oldı. Cenâb-ı Haç Feyyâz-ı Muñlak ve Rabbü'l-Felaç kendüsinden hoşnûd ve râzî olsun...*” (Yetkin, 1946, 2^a).

Müellif, Medîne'ye hicretten sonra vefat eden ilk sahâbî olan Osman b. Maz'ûn'un⁹ (ö. 2/623-624) İslam'ı seçmesine sebep olan âyetin Nahl Sûresi 90. âyeti olduğunu ifade etmektedir. Osman b. Maz'ûn, Mekke döneminde Müslüman olduğu hâlde imanın kalbine kâmil mânâda yerleşmediği ilk dönemlerde Hz. Peygamber'in (s) yanında bulunduğu sırada vahyedilen Nahl Sûresi 90. âyeti ile muhatap olunca içinde şüphe kalmadığını ifade ederek müellifin deyimiyile “dîn-i Muhammedî kalbinde temekkün ve istikrâr eylemiş” ve kâmil mânâda mü'min olmuştur. Mehmed Sabri Yetkin, Medine döneminde Bedir savaşından sonra vefat eden ve Cennetü'l-Baki' Kabristanı'na ilk defnedilen sahâbî olan Osman b. Maz'ûn'un bütün hakikatleri kendisinde cem ettiğini söylediği Nahl Sûresi 90. âyeti sayesinde kâmil anlamda mü'min olduğunu ifade etmektedir. Ashab-ı kirâmın güzide şahsiyetlerinden biri olan Osman b. Maz'ûn'un İslam'ı seçmesine etkili olan bu âyetin insan ve toplum hayatındaki tesirlerini vurgulamak isteyen müellif, aynı âyetin, hicretin 99. yılından itibaren Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz tarafından hutbelerin sonunda okutulmaya başlamasının aynı gayeye hizmet ettiğini ifade etmektedir.¹⁰ Adalet, ihsan, iyilik, toplumun hak ve sorumluluklarını hatırlatan bu âyetin tefsirini yapan Mehmed Sabri Yetkin, âyetin vaz' ettiği temel ilke ve düsturları bu esaslar ile ilgili hadis-i şeriflerle desteklemektedir.

Adalet ve zulüm kavramlarını Nahl Sûresi 90. âyeti bağlamında işleyen Mehmed Sabri Yetkin, mezkûr âyetin insan ve toplum hayatında ne derece etkili ve belirleyici olduğunu ilginç örneklerle göstermeye çalışmaktadır. Müslümanların adalet anlayışı bağlamında verdiği ilginç örneklerinden biri de risâlenin telifinde etkili olan fikrî arka planı bize göstermektedir. İkinci halife Hz. Ömer döneminde Müslüman olan Gassânî emiri Cebele b. Eyhem (ö. 21/642) Hz. Ömer ile birlikte hacca gitmiştir. Kâbe'yi tavaf ettiği sırada Müslüman halktan biri olan Fizârî isimli bir kişi sehven emir Cebele b. Eyhem'in elbisesine basmıştır. Emir Cebele, yanlışlıkla elbisesine basan bu kişiyi tartaklamıştır. Konu Hz. Ömer'e ulaştığında halife, Cebele'nin tartakladığı kişiden özür dilemesi gerektiğini, özür dilemediği takdirde kısas uygulayacağını beyan etmiştir. Yeni Müslüman olan Cebele ise eski alışkanlıklarından kurtulamadığını gösteren bir tepki ile; “Bir hükümdârın âhâd-i nâsdan bir adamdan farkı yok mudur?” diyerek Hz. Ömer'in kararlı tutumuna itiraz etmiştir. Hz. Ömer ise İslam'da hukuk bakımından “eşraf” ile “âhâd-i nâs”ın bir farkının olmadığını ifade etmiştir. Bunu duyan emir Cebele b. Eyhem yanındakilerle birlikte Bizans hükümdarı Herakleios'a sığınmıştır. Adaletin tecelli etmesinden korkan ve sıradan bir insan olarak gördüğü Müslüman bir şahıstan özür dilemeyi kabullenemeyen emir Cebele b. Eyhem daha sonra pişman olmuştur.¹¹

Müellif, eserinde İslam tarihinde vukû bulan ve İslam'ın adalet anlayışını ortaya koyan bu türden hadiseleri aktararak Hz. Peygamber ve asr-ı saadet dönemindeki halifelerin adalet ilkesine olan bağlılıklarını yaşanmış örneklerle göstermek istemiştir. Kur'an ve sünnetin adalet anlayışını ve bu bağlamda örnek gösterilebilecek bazı uygulamaları

⁸ “Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.” (Nahl Sûresi, 16/90.)

⁹ İslâmiyeti kabul eden 13. kişi olarak bilinen Osman b. Maz'ûn Mekke'de Kureys kabilesine mensuptur. Medine'ye hicretten sonra vefat eden ilk muhacirdir. Osman b. Maz'ûn hakkında geniş bilgi için bkz. Zehebi, Şemseddin b. Osman (1985). *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*. (thk. Şuayb el-Arnaüt ve dğr.). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, C. 1, ss. 153-160; M. Yaşar Kandemir (2007). Osman b. Maz'ûn. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 33. İstanbul: TDV Yayınları, ss. 470-471.

¹⁰ Ömer b. Abdülaziz, Hulefâ-yı Raşidîn olarak bilinen ilk dört halifeden sonra beşinci Raşid Halife olarak kabul edilmektedir. Adaleti ile meşhur olan Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz, Emevîler döneminde hutbelerin sonunda Hz. Ali'yi (r) tel'in etme, yerme ve ona hakaret etme geleneğini halife olarak çıktığı ilk hutbede kaldırmış ve onun yerine hâlen günümüzde devam eden bir uygulama olan Nahl Sûresi'nin 90. âyetini okuyarak hutbesini tamamlamıştır. Daha sonra valilere de emir gönderip bu uygulamanın yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bkz. Mes'ûdi, Ebû'l-Hasen Ali b. Hüseyin b. Ali (1997). *Mürûcû'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*. (thk. Said Muhammed el-Lahham). Beyrut, C. III, s. 190; İbnü'l-Esir, İzzüddin Ebû'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem (1986). *el Kamil fi'l-Tarih Tercümesi*. (trc. Yunus Apaydın), İstanbul: Bahar Yayınları, C. V, ss. 42-43; Ahmed Eminoglu (1984). *V. Raşid Halife Ömer ibn Abdülaziz*, İstanbul: İnkılap Yayınları, s. 107; Murat Tokgöz (2009). *Emevî Halifelerinden Ömer b. Abdülaziz'in Hâricî ve Şîi Mezhep Akımlarına Yönelik Siyaseti*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, ss. 87-90.

¹¹ Gassânî emiri Cebele b. Eyhem'in Hz. Ömer'in hilafeti döneminde Müslüman olduğu daha sonra ise Hıristiyanlığı tercih ederek Bizans'a sığındığını aktaran bu rivayetlerin tutarsız olduğu da ifade edilmektedir. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Fayda (1993). Cebele b. Eyhem. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul: TDV Yayınları, ss. 184-185.

risâlesinin fikrî arka planı hâline getiren Mehmed Sabri Yetkin, Fâtıma-i Mahzûmiyye adlı bir kadının işlediği bir suçtan doğan hükmü uygulamak isterken kadının Kureyş kabilesinden olduğu söylendiğinde Hz. Peygamber'in gösterdiği tepki ve onun adalet ilkesine yaptığı vurguyu somut bir örnek olarak eserine almıştır. Yine Hz. Peygamber'in toplum içerisinde zengin-fakir ayrımını çağrıştıran kimselerin söz, fiil ve davranışlarını eleştirmesi ve Hz. Ömer'in adalet anlayışı gibi örnek alınabilecek davranışları, Nahl Sûresi'nin 90. âyeti ve bu minvaldeki diğer âyet ve hadisler risâlenin temelini oluşturmaktadır.

2- Risâlenin Konusu ve Muhtevâsı

Mehmed Sabri Yetkin'in 29 Kasım 1946 tarihinde Amasya Müftüsü iken bir camide yaptığı va'zının genişletilmiş hâli olan risâlesi, adalet anlayışı bağlamında telif edilmiş bir mev'izedir. Müellif hattı ile yazılan eserin baş tarafındaki ifadelerden risâlenin, Nahl Sûresi 90. âyeti temel alınarak kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Mehmed Sabri Yetkin'in mezkûr âyetin tefsiri bağlamında kaleme aldığı risâlesi, adalet ve zulüm kavramları çerçevesinde işlenmiştir. "Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor." meâlindeki Nahl Sûresi 90. âyeti, müellife göre hayır ve şer kavramlarını en kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır.

Mehmed Sabri Yetkin, Kâdî Beyzâvî (ö. 685/1286) tefsirinden hareketle bu âyetin nâzil olduğu sırada ashaptan Osman b. Maz'ûn'un Hz. Peygamber'in yanında bulunduğunu ve onun, bu âyetin muhtevâsındaki hakikatlerden etkilenecek İslam'ı seçtiğini ifade etmektedir. Mehmed Sabri Yetkin, aynı âyetin toplumsal hayatı ve insan ilişkilerini düzenleyen temel esasları ihtiva etmesi nedeniyle Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz tarafından Hicrî 99/ Miladî 717 yılından itibaren Cuma namazlarında minberde hutbelerin sonunda okutulmaya başlandığını da nakletmektedir. Adalet, ihsan, akrabaya iyilik, hayâsızlık, fenalık ve her türlü kötülükten sakındırma gibi temel ilkelerin insan ve toplum üzerindeki tesirlerini Hz. Peygamber, ashop ve tabiîn döneminden örneklerle ilişkilendiren müellif, eserinde mezkûr âyetin tefsirini de yapmaktadır.

Adalet ve onun zıddı olan zulüm kavramlarını örneklerle açıklayan müellif, Nahl Sûresi'nin 90. âyetindeki esasların açıklanmasında konu ile ilgili hadis-i şeriflerden de yararlanmış. Eserinde Hüseyin el-Cisr'in (ö. 1909) *Risâletü'l-Hamîdiyye*'sinin tercümesi olan Manastırlı İsmail Hakkı'nın (ö.1912) *Risâle-i Hamîdiyye Tercümesi*, İsmail Hakkı Bursevî'nin *Tefsîru Rûhi'l-Beyân* gibi eserlerden da alıntılar yapan Mehmed Sabri Yetkin, adalet ve ihsan kavramları hakkında Arap dilinden kelâm-ı kibârdan addedilen konuyla yakından ilgili bazı sözleri de eserine almıştır.

Risâlesinde Nahl Sûresi 90. âyetini merkeze alan müellif, âyetin ortaya koyduğu ilkeleri, Hz. Peygamber ve dört halife döneminden seçtiği yaşanmış örneklerle zengileştirerek bir mev'ize şeklinde yazıya dökmüştür. Mehmed Sabri Yetkin, mezkûr âyetin nâzil oluşuna şahitlik eden ve âyetteki esaslardan etkilenecek İslam'ı seçen Osman b. Maz'ûn'un bu tercihinde, âyetin ihtivâ ettiği ilkelerin önemli rol oynadığını ifade etmektedir. Müellife göre mezkûr âyet, hayr ve şerri en mücmel bir şekilde ihtiva etmektedir. İslam'ın adalet anlayışını Hz. Peygamber'in bu prensiple ilgili gösterdiği örnek tavırlarına işaret ederek açıklayan müellif, adalet ilkesine bağlılığı ile şöhret bulan ikinci halife Hz. Ömer'in uygulamalarından da örnekler vermektedir. Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz'in bu âyeti hutbelerde okutmayı bir gelenek hâline getirdiğine değinilen eserde, halife Ömer b. Abdülaziz bu ulvî davranışından ötürü övülmektedir. Risâlede, İslam'ın adalet anlayışının mevki, makam, soy ve cinsiyete bağlı olmadığı hakikati, tarihte yaşanmış hadiselerle anlatılmaya çalışılmaktadır.

Sonuç

İslam'ın adalet anlayışını yansıtan pek çok eser telif edildiği gibi adalet anlayışının insan ve toplum hayatında ikamesi için tavsiye ve telkin niteliğinde de eserler kaleme alınmıştır. Telif edilen eserlerin yanında sorumluluk sahibi kişilerce dinî ve ahlakî ilkeler çerçevesinde va'z ve konuşmalar yapılmaktadır. Nasihat etme, öğüt verme, iyiliği tavsiye edip kötülükten alıkoyma maksadıyla yapılan bu va'zların bazıları da mev'ize şeklinde kaleme alınmıştır. Muhatap kitleyi bilinçlendirmek için kaleme alınan mev'ize niteliğindeki eserlerin yanında dinî ve ahlakî esasların nasıl anlatılacağı gösteren kılavuz niteliğindeki eserler de bir hayli fazladır.

20. asır âlim ve şâirlerinden Amasya Müftüsü Mehmed Sabri Yetkin, resmî vazifesi gereği pek çok defa kürsülerde va'z etmiş, önemli gördüğü bazı va'zlarını da risâle şeklinde yazıya dökmüştür. Mehmed Sabri Yetkin, 1942 yılında Amasya Müftüsü olarak göreve başladıktan sonra pek çok kez kürsülerden halka hitap etmiş ve etkili va'zlar yapmıştır. Müellifin müftülük görevi sırasında gerektiği durumlarda Amasya Belediyesi hoparlörlerinden halka hitap ettiği de bilinmektedir. Müellifin çalışmamıza konu olan *Risâle-i Mev'ize* dışında farklı konularda kaleme aldığı mev'izeleri de bulunmaktadır.

Mehmed Sabri Yetkin, *Risâle-i Mev'ize*'sinde üslûp bakımından diğer eserlerine göre daha sade bir dil kullanmıştır. Adalet, ihsan, iyilik, kötülük ve zulümden sakınma gibi temel dinî değerleri muhatap kitleye aktarma gayesi ile telif ettiği eserinde, konuşma dili hakim olmakla birlikte zaman zaman Arapça ifade ve cümleler, Arap şiiirinden örnekler de yer almaktadır. Va'z türünün konusu gereği kısaca anlatma, hatırlatma ve dikkat çekici hikayelerle örülen mev'izede telkin ve tavsiye edici bir üslûp kullanılmıştır. Müellifin mev'ize şeklinde kaleme aldığı bu eseri, dil ve üslup bakımından kürsüde yaptığı va'zın ilmi ve edebî yönden zenginleşerek bir eser hüviyetine bürünmüş hâlidir.

Amasya Müftüsü Mehmed Sabri Yetkin'in Nahl Sûresi 90. âyeti çerçevesinde kaleme aldığı *Risâle-i Mev'ize*'sinin metnini transkripsiyon alfabesi ile oluşturduk. Metinde müellif tarafından Arapça eserlerden yapılan

alıntılarının anlamlarını dipnotta gösterdik. *Risâle*'de geçen âyet ve hadislerin kaynaklarını tespit ve tercüme ettik. Metin içerisinde geçen Arapça manzume ve cümleleri dipnotlarda açıkladık. Müellifin metinde parantez içerisinde gösterdiği âyet, hadis ve diğer alıntılar transkripsiyonlu metinde de köşeli parantez içerisinde gösterilmiştir. Yine müellifin hadis alıntılarının sonunda parantez içerisinde gösterdiği kaynak eser isimleri de transkripsiyonlu metinde köşeli parantez içerisinde *italik* yazıyla gösterilmiştir.

İslam'ın değişmez değerlerinden biri olan adalet anlayışını Nahl Sûresi 90. âyeti bağlamında ve ilgili hadisler eşliğinde açıklayan Mehmed Sabri Yetkin, kürsüde dile getirdiği hakikatleri bir mev'ize şeklinde kaleme alarak bu düşüncelerini daha çok kişiye ulaştırmak istemiştir. Manzum ve mensur eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla ilmi ciddiyet, dinî ve ahlâkî prensiplere bağlı bir karakter sergileyen müellifin kaleme aldığı bu risâlesinden de adalet ilkesine olan bağlılığı ortaya çıkmaktadır.

Telif, tercüme ve şerh olmak üzere bir çok eser telif eden Mehmed Sabri Yetkin'in aynı zamanda bazı sûre ve âyetleri tefsir ettiği bilinmektedir. Müellifin, üzerinde çalışma yaptığımız *Risâle-i Mev'ize*'si, bir mev'ize olmasının yanında aynı zamanda eserinin temel dayanağını teşkil eden Nahl Sûresi 90. âyetinin adalet ilkesi temelli bir tefsiridir. Müellif, eserinde, mezkûr âyetteki adalet anlayışının tesirini göstermesi bakımından nâzil olduğu dönemde ashaptan Osman b. Maz'ûn'un, ikinci halife Hz. Ömer'in ve Emevîler dönemi halifelerinden Ömer b. Abdülaziz'in adalet anlayışlarını birer örnek olarak takdim etmiştir. Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz'in hilafete geçtiği tarihten itibaren hutbelerde okutulan Nahl Sûresi 90. âyetindeki ilke ve hikmetler etrafında oluşturulan eser, insan ve toplum ölçeğinde hak ve sorumlulukların tesis edilmesine katkı sağlamayı amaç edinmiştir. Eser, bu yönüyle, kayıtlı bir tarihte ve sayılı dinleyiciler karşısında kürsüde yapılan va'zın bir mev'ize şeklinde yazıya dökülerek tarih ve muhatap kitle kaydından kurtularak topluma mal olmayı başarmış bir mev'ize, nasihat ve öğüt kitabıdır.

3- Metin

Risâle-i Mev'ize [Mehmed Sabri Yetkin]

[2a]

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يُعْطِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

Bu âyet-i celile Sûre-i Nahl'ın 90'ıncı âyet-i kerimesi olup 99 sene-i hicriyyesinin ibtidâsından berü bütün 'âlem-i İslâm'da Cum'a günleri hutbelerinin sonunda haţib tarafından okunulan ve bütün hayr ve şerriñ beyânını eñ câmi' bir aşu'l-uşüldür. 41 sene-i hicriyyesinden berü hutbelerinin sonunda Hzret-i 'Alî rağiya'llâhü 'anh ve kerrema'llâhü veche Hzretlerine Mülük-i Emeviyyece ziyâdarânlık itmek, ya'nî sebb ü la'n itmek, de'b-i müttehâz olmuşdu. Mülük-i Emeviyye'niñ sekizinci olup Hulefâ-yı Râşidîn'den ve Mehdiyyin'den ve Selef-i Şâlihin'den 'Ömer b. 'Abdü'l-'aziz b. Mervân Hzretleri 99 sene-'i hicriyyesi ibtidâsında hilâfete geçince o târihten itibaren anı ibtâl ya'nî bu 'âdet-i Muhammediyye ve ma'neviyyeyi ıskât ve yerine "إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ"¹² âyet-i celilesinin kırâ'at-i dâ'imini vaz' itdi ve o vaktten ilâ yevminâ hâzâ bu âyet-i kerimeniñ âhir-i hutbede tilâveti dîniyye-i meşhere-i ümmet oldu. Cenâb-ı Haq Feyyâz-ı Muţlaq ve Rabbü'l-Felaq kendüsinden hoşnûd ve râzî olsun.[2b] 'Arabîñ eñ meşhûr 'âşıklarından ve şadr-ı İslâm şâ'irlerinden Kuşeyyir 'Azze¹³ 'Ömer b. 'Abdü'l-'aziz Hzretlerini bu hîdmet-i fâhira-i meşkûresiyle 'âlem-i İslâmî ile'l-ebed minnetdâr eylediginden tolayı şu nazmı ile medh u senâ itmişdir:

وليت ولم تشتم عليا ولم تخف
برياً ولم تتبع مخيم مجرم

"Vüllite ve lem teştim 'Aliyyen ve lem tuhif
Beriyyen ve lem tettebi' muhayyeme mücrimi

وقلت فصدقت الذي قلت بالذي
فعلت فاضحى راضيا كل مسلم

Ve kulte fe şaddaqt'ellezi kulte bi'llezi
Fe'alte fe ađhâ rāđiyen küllü müslimi"¹⁴

Aşhâb-ı güzîniñ fuqahâsından İbn Mes'ûd Hzretleri ki ismi 'Abdullâh'dır. Aşhâbîñ fakihleri 4 zâtdan biri ki dördüniñ isimleri 'Abdü'llâhdır. Bunlar; İbn Mes'ûd, İbn 'Abbâs, İbn 'Ömer, İbn 'Amr ve'bni'l-'Âs'dır. Fuqahâ arasında bunlar ('Abâdile) dimekle ma'rûfdur. Bizim Hanevî fiqhımız İbn Mes'ûd Hzretlerinin mezra'ıdır. Nite kim bir şâ'ir şöyle diyor:

الفقه زرع بن مسعود، وعلمة
حصادة، ثم ابراهيم دواس

"El-fıkhü zer'u'bnî Mes'ûdin, ve 'Alkemetün
Haşşādühü şümme İbrâhîmü Devväsü

¹² "Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor." (Nahl Sûresi, 16/90.)

¹³ Ebû Sahr Kuseyyir b. Abdırhaman b. el-Esved el-Huzâi (ö. 105/723), Emevî dönemi Arap platonik aşk şâirlerindedir. Yaşadığı dönemde en etkili şâirlerden olan Kuseyyir, siyasi bakımdan Emevî yöneticilerine de yakınlık kurmuştur. Şâir Kuseyyir hakkında geniş bilgi için bkz. İhsân Abbâs (2000). *Bahs fi Hayâti Kuseyyir 'Azze ve şirih*. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, C. III, s. 70; Kemal Tuzcu (2004). Bir Emevî Şâiri: Kuseyyir 'Azze. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 44, S. 1, ss. 17-30; Mustafa Çuhadar (2002). Kuseyyir. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 26, İstanbul: TDV Yayınları, ss. 575-576; Halim Öznurhan (2011). Kuseyyir 'Azze ve Mezhebî Şiirleri. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XVI, S. 2, ss. 4-8.

¹⁴ Şiirin anlamı: Sen yönetici tayin edildin ancak Hz. Ali'ye (r) küfür etmedin. Bu tavrı benimsediğin için de hiç kimseden korkmadın. Hiçbir suçlu güruhuna da tâbî olmadın. Söylediklerini de yaptıklarınla tasdik ettin. Böylece bütün Müslümanlar senden razı oldu."

نُعْمَانُ طَاحِنُهُ يَغُفُّوبُ عَاجُنُهُ
مُحَمَّدُ خَابِرٌ وَالْأَكْلُ النَّاسُ

Nu'mānu ṭāḥinühū, Ya'qūbu 'Ācinühū
Muḥammedün ḥābizün ve'l-ākilü'n-nāsü"¹⁵

Ya'nî 'İlm-i fiḥḥ Ḥāzret-i İbn Mes'ūd'un ekini olup anı 'Alkame b. Kays Ḥāzretleri biçmiş ve İbrāhīm en-Neḥā'ī Ḥāzretleri dögenlemiş ve İmām-ı A'zam Muḥtedā-yı Muḥterem Ebū Ḥanīfe Nu'mān b. Sābit el-Kūfī Ḥāzretleri öğitüp İmām-ı Ebū Yūsuf yuğurmuş ve İmām-ı Muḥammed etmek itmişdir halk ekl ve tenāvüldedir. İbn Mes'ūd Ḥāzretleri 32 sene-'i hicriyyesinde 60'ı müteḥāviz olduğu hālede Medīne'de vefāt itmiş Baḳī'e¹⁶ defn olunmuşdur. [3a] Maraž-ı mevtlerinde üçüncü ḥālife cāmi'u'l-Ḳur'an 'Osmān b. 'Affān Ḥāzretleri kendüsini 'iyādet itmişler ve şikāyetiñiz nedendir deyü ḥāṭırlarını şorunca İbn Mes'ūd Ḥāzretleri "zünubumdandır" deyü cevāb virmişler. "Ne iştiḥā idiyorsunuz?" sü'āline cevābda daḫı "Rabbimiñ rahmetini" dimişlerdir. "Ṭābīb göndereyim mi?" sü'āline cevābda daḫı "Ṭābīb beni ḥasta itdi, beni sāfi-'i ḥāḳīḳī olan Ḥāḳ Te'ālā" cevābını virüp "Aḳça göndereyim mi?" sü'āline cevāb da daḫı "Aḳça ile işim yok" buyumuşlardır. "Kerīmeleriñiz için olsun göndereyim" sözleri üzerine daḫı Ḥāzret-i 'Osmān'a "Sen benim kızlarım ḥāḳḳında faḳr u zāruret ḳorḳusu mı çekiyorsın? Ben anlara her gice Süre-i Vāḳı'ayı oḳumalarını tenbīh itmişdim." "من قرأ سورة الواقعة كل ليلة لم تصبه فاقة أبداً"¹⁷ Rasūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem Ḥāzretleri'nden işitdim buyurdular ki: "Her gice Süre-i Vāḳı'ayı oḳuyan kimseye ibtidā faḳr u faḳa işābet itmez." cevābıyla muḳābele itmişlerdir [el-Ḥāḳāyīḳ]. Bu āyet Ḳur'an-ı Kerīm'de ḥayr ve şerri eñ cāmi' bir āyetdir. Ḳāḏī Beyzāvi Ḥāzretleri de tefsirinde "Bu āyet 'Osmān b. Maz'un raḏıya'llāhu 'anḥiñ sebep-i İslāmı olmuşdur" dedikten soñra eger Ḳur'an'da bundan başka bir şey' olmasaydı yine onuñ ḥāḳḳında "تَبَيَّنَا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهَدَىٰ وَرَحْمَةً وَتُذِّكِرُ الْمُؤْمِنِينَ" "ya'nî her şey'in beyān-ı belīḡi ve 'ālemleriñ hidāyet ve rahmetidir." dimek ṭoḡrı olurdu" diyor ve bu āyetiñ [3b] وَتَزَلُّنَا "عَلَيْكَ الْكِتَابُ تَبَيَّنَا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهَدَىٰ وَرَحْمَةً" naẓm-ı celīlesi "aḳabinde irād buyrulmuş belki bu nūkteye tenbīh için olmalıdır müṭāla'asını da 'ilāve itmişdir. Ḳāḏī Beyzāvi'niñ bu āyet-i kerīmeyi 'Osmān b. Maz'un'uñ sebep-i İslām'ı olmuşdur sözine gelince; 'Osmān b. Maz'un kimdir? "Zā"-i mu'ceme iledir. 'Osmān b. Maz'un aḫḫāb-ı kirāmīñ eñ büyüklerindedir. Hicretiñ ikinci senesi Bedr Muḥārebesi'nde bulunduḳdan soñra 22 gün gecdikden soñra Medīne-'i Münevvere'de vefāt itmiş ve Baḳī' de defnolunmuşdur. Mūḥācirlerden eñ evvel Medīne'de vefāt idüp Baḳī' dinilen maḥall-i Mübāreke defn olunan bu zātıdır. Vefāt idince defe'atle maẓhar-ı taḳabbul-i Rasūlu'llāh olmuş ve ḳabirlerine 'alāmet olmaḳ üzere Efendimiz tarafından bi'z-zāt bir ṭaş rezk idilmişdir. O eḫnāda mübārek gözlerinden yaşlar aḳıdarak aḳladığı ve Bedr gibi mübārek bir ḡazādan soñra dünyāya telebūs itmeyerek vefātlerini büyük bir sa'ādet 'addeylediği ve Peyḡamberimiz'in muḥterem kerīmeleri Zeyneb'in vefātında selef-i şāliḫimiz 'Osmān b. Maz'un'a eñ evvel sen mülāki ol buyurmuş olduğu da kütüb-i siyerde mezkūrdur. Kendisi ḡayet ḳavi'l-imān ve müşrikleriñ ezāsına müteḥāmmil olup anların red ve sözlerini tezyīf ḥuşūşunda müşārün bi'l-benān idi. 'Uḳūd-i kiyāset ve keşret-i 'ibādet ve terk-i müşteḫiyāt ile ma'rūfdur. Dīn-i İslām'ı ḳabūlden evvel ḥamrı nefsine ḥarām iderek dimiş ki; "Aḳlımı izāle iden benden aḫaḡı olanları baña güldiren şarābı içmem." [4a] İşte müşārün ileyh 'Osmān b. Maz'un Ḥāzretleri diyorlar ki "Ben ibtidāda şırf Ḥāzret-i Muḥammed 'aleyhi's-selām'dan utandıḡım için Müslümān olmuş idim. İslām henüz ḳalbime tamāmıyla yerleşmemişdi. Çünkü kendülerinden bir vechile yalan şādır olmuş degil idi ki müdde'alarını tekzīb itmeḡe ḥāḳḳım olabilsün. Ḥattā bir çok zamānlar itmi'nān-ı tām ḥāşıl itmemiş olduğum hālede meclis-i sa'ādetlerine devām itmekte idim. Yine bir gün ḥuzūr-ı sa'ādetlerine vardım. Baña ḳonuşuyordu, ḳonuşurken birdenbire ḳāṭ'-ı kelām itdi ve ra's-i mübāreklerini iki def'a semāya doḡru ref ile bir def'a saḡ ve bir def'a da şol taraflarına imāle ve iltifātdan soñra vech-i pākleri gül gibi kızardı ve ḥaylī terler dökdüklerini gördüm. Baña baḳınca cesāret iderek bu ḥālīñ sebebini şordum. Şorunca "Saña ḳonuşuvirirken birdenbire Cibril şaḡımdan nüzül itdi de hemān "إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ"¹⁹ āyetiñi [4b] tebliḡ itdi" buyurdular. İşte bu ḥālī müşāhede idince ve böyle cāmi'u'l-ḥāḳāyīḳ olan bir āyet-i celīle ile muḫāṭaba vuḳū' bulunca benim zerre ḳadar şūphem ḳalmadı ve dīn-i Muḥammedī ḳalbinde temekkün ve istiḳrār eyledi." buyurdu. [Risāle-i Ḥamīdiyye Tercemesi, Cild:4]²⁰ Ben gitdüm bu vaḳ'ayı Ebū Ṭālib'e ḥaber virdüm. "Ey ma'şer-i Kureys" didi "Birāder-zādeme ittibā' idiñiz. Rüşdi bulacaḳsınız. Herḫālede size meḳārim-i aḫlāḳdan başka bir şey' emr itmiyor." Bunuñ üzerine Rasūlu'llāh şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem: "Ey amucacığım! Nāsīñ baña ittibā' itmelerini emr idersiñ de

¹⁵ Şiirin anlamı: "Fıkh, İbn Mes'ūd'un ekini. Alkame b. Kays o ekini biçicisidir. Sonra İbrahim en-Neḥā'ī onun işleyicisidir. Nu'mān b. Sābit Ḥāzretleri onun öğütenidir. Ya'qūb, o ekiniñ yoḡuranıdır. İmām-ı Muḥammed ise o buḡdayı ekmeḡ yapanıdır. İnsanlar ise bunu yeyip istifade ederler." Bu manzūmenin aynı şekilde iki beyit hālinde geḳtiği yer için bkz. Muhammed Zekerıyya el-Kandehlevi (2003/1424). *Evcezu'l-Mesālik ilā Muvatta'i Mālik*, (thk. Takiyyüddin en-Nedvi), Dimaşḳ: Dāru'l-Kassām, C. I, s. 65. Aynı beyitlerin Araḫça şerḥ ve aḳıklamaları için bkz. Ahmed b. Muhammed b. İsmail et-Taḫṭāvi (1971). *Ḥāşiyetü't-Taḫṭāvi ale'd-dürri'l-Muḫtār Şerḥu Tenviri'l-Ebsār*, (thk. Şeyḫ Ahmed Ferid el-Mezidi). Beyrut: Dāru'l-Kütübi'l-İlmiyye, C. I, ss. 276-277.

¹⁶ Cennetü'l-Baki' (جنة البقيع) Müslümānların Medīne'de Mescid-i Nebi'nin yakınlarında "garkad" adı verilen ḳalıḳta kurduḡu ilk mezarlıktır. İlk defa muḥācirlerden Osman b. Maz'un'un defnedildiği mezarlıḡa Hz. Peyḡamber'in hanımları bašta gelmek üzere, aḫap ve ehl-i beytten bir çok kimse defnedilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Arent Jan Wensinck (1979). *Bakiü'l-Garkad*. I, C. 2, İstanbul: Milli Eḡitim Basımevi. C. II, s. 258; Mustafa Fayda (1993). *Cennetü'l-Baki'*. TDV *İslām Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul: TDV Yayınları, s. 387.

¹⁷ "Kim her gece Vāḳı'a Süresini okursa ona ebediyen fakirlik gelmez." İbn Kesir, Ebū'l-Fidā(1969). *Tefsiru'l-Kur'āni'l-Azim*. Beyrut: Daru İḫyai't-Turāsi'l-Arabī, C. IV, s. 282; İbn Arrāḳ, Nureddin Ali b. Muhammed el-Kenāni (1399). *Tenzihü's-şer'iati'l-merfua ani'l-ahbāri's-şeniati'l-mevdūa*. (thk. Abdülvehhāb Abdūllāṭif, Abdullah Muhammed es-Siddīk el-Gimāri). Beyrut: Dāru'l-kütübi'l-İlmiyye, C. I, s. 301, No: 65.

¹⁸ "(Ey Muhammed!) Her ümmetin kendi içinden üzerlerine bir şahit göndereceḡimiz, seni de onların üzerine bir şahit olarak getireceḡimiz günü düşün. Sana bu kitabı; her şey için bir aḳıḳlama, doḡru yolu gösteren bir rehber, bir rahmet ve müslümānlar için bir müjde olarak indirdik." (Nahl Süresi, 16/89).

¹⁹ "Şūphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayırsızlığı, fenalık ve azınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor" (Nahl Süresi, 16/90.)

²⁰ Müellif, Osman b. Maz'un'un İslāmla müşerref olduğu dönemde yaşadıkları anlatan bu pasajları Hüseyin el-Cisr'in (ö. 1909) *er-Risāletü'l-Hamīdiyye* adlı eserinin Manastırlı İsmail Ḥakkı tarafından *Tercümetü'r-Risāletü'l-Hamīdiyye* adıyla yapılan tercümesinden aktarmaktadır. Müellifin kaynak gösterdiği Osman b. Maz'un'un Müslümān oluşunda etkili olan Nahl Süresi 90. āyetiñ nāzil olduğu zaman diliminin anlatıldığı bölümler mütercim Manastırlı İsmail Ḥakkı'nın eklemeleri ile oluşturulmuş 4. cildinde bulunmaktadır. Bkz. Hüseyin el-Cisr (1308). *Tercemetü'r-Risāletü'l-Hamīdiyye*, (trc. Manastırlı İsmail Ḥakkı). İstanbul, C. IV, ss. 68-70.

haqsızlıktan şakınalım. Her haq şahibine haqqımı virelim. Vażîfelerimizi yirli yirinde yapalım. Zālimlerîñ uğrayacakları elîm ‘akıbetleri ašlā unutmayalım”³⁰ [8a] “وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ” قاضى قضى بالهوى اى هوى نفسه بنحو دنيا باخذها فهو يعدل عن الحق عمدا لذلك فهو فى النار و قاضى قضى بغير علم فهو فى النار وإن اصاب اى صادف الحق والواقع و قاضى قضى بالحق فهو فى الجنة حكي أن بنى إسرائيل كانوا ينصبون لإجراء الأحكام بينهم حكماً ثلاثة حتى إذا رفع الخصم الأمر إلى واحد منهم فلم يرض به الآخر ترفعاً إلى الثاني ثم إلى الثالث ليطمئن قلبه فذات يوم تصور الملك بصورة إنسان يريد امتحان هؤلاء الحكام فركب على رمكة وقام على رأس بئر فإذا رجل أتى ببقرة له مع عجلها ليسقيهما فلما سقاها وأراد الرجوع أشار الملك إلى العجل فجاء إلى جنب الرمكة فكلمنا نادى صاحبه ودعاه لم يستمع ولم يذهب إلى الأم فجاء الرجل ليسوقه بأى وجه يمكن فقال الملك : يا هذا الرجل إن العجل قد ولدته رمكتى هذه فاذهب وخننى وعجلى فقال الرجل : يا عجا العجل ملكى قد ولدته بقرتى هذه فتنازعا وترافعا إلى القاضى الأول فسبق الملك الرجل إلى القاضى وقال : إن قضيت لى بالعجل دفعت لك كذا فقبله القاضى فلما تحاكما حكم بالعجل للملك فلم يرض به [8b] الرجل فترافعا إلى الثاني فحكم هو أيضاً بالعجل للملك فلم يرض به الرجل أيضاً فترافعا إلى الثالث فلما عرض الملك الرشوة عليه قال : لا أستطيع هذا الحكم فأتى قد حضرت فقال الملك : أيش تقول هل تحبض الرجال والحبيض من خواص النساء فقال القاضى له : تتعجب من كلامى ولا تتعجب من كلامك فكما أن الرجال لا تحبض فكذلك الرمكة لا تلد عجلاً فقال الملك هناك قاضيان فى النار وقاضى فى ان الله) [Rūhu’l-beyān].³¹ “الجنة وهذا الكلام منقول من لسانه كذا ذكر البعض نقلًا عن فم حضرة الشيخ الشهير بهدائي الإسكداري قدس سره /inna’llāhe) “inne” hurūf-ı müşebbehe bi’l-fi’ li ya’ nī fi’ le beñzeyen ħarflerden ‘Arapçada bizim terciħimiz ve ħattā ħiç bir lisānda muķābili ya’ nī qarşulığı bulunmayan ba’ zı ħarfler vardır ki buradaki (ان) “inne” işte bu ħarflerdendir. Biz buña yirine göre elbette, her ħâlde, şüphesiz, lâ-cerem, muħaķķak gibi taħķiķ ve te’kîd ma’ nāsınmı viririz. (ان الله) ‘ale’ t-taħķiķ Allāh Te’ ālā Ĥazretleri (الله / Allāh) ismü’z-zāt el-vācibü’l-vücūd el-müstecmi’ bi-cemî’ i ş-şifātî’l-kemāle ya’ nī bu isim ism-i a’zamdır. İsm-i a’zam oldığına bütün ‘ulemā’ ittifaķ itmişdir. Çünki bu isim hem şifāt-ı celāliyye ve ħahriyye hem şifāt-ı cemāliyye ve ikrāmiyye cümlesin müstecmi’ olan zāt-ı vācib-i te’ ālaya ‘alem-i ħāşdır. [9a] Diğer esmā’-i İlahiyye ancak birer şifata delālet itmektedir. Burada daha ziyade diķķat ve i’tinā ile pek ziyade te’kîd ifade etmek için (الله) ism-i şerifi zıkr olunmuşdır. (الله / inna’llāhe) şüphesiz Allāh te’ ālā Ĥazretleri ulūhiyyetini taşdıķ itdirmekdir. Zātında, şifātında, ef’ ālinde ve vaħdāniyyetini bildiğiniñiz, ma’ būd ittihāz ittigiñiz Rabb-i zü’l-celāliñiz, ulu tañrınıñiz. (يا مَرُورُ / ye’ muru) Emr idiyor, emri ħaber şüretiyle bize ifade buyurması da ayrıca bir te’kîddir. “Şöyle yapıñız” demiyor. “Allāh size emr idiyor buyuruyor.” Rabb-i zü’l-celāliñiz, ulūhiyyetde ma’ būd-ı bî-mişālîñiz size emr ü fermān idiyor neyi (بالعدل / bi’l-’adli) ‘adli. (عده / Adele) her şey’i mevzi’-i lâyiķına koymaķ ħaķķı yirine ħomaķ demek ki (bağy)in zıddı ya’ nī cevr ü zulmün zıddı. ‘Adl, beyne’n-nās ħuķūķda müsāvāta ri’ āyet etmek her ħaķ şahibiniñ ħaķķını virmek zulmi terk etmek demek, ħākim olanlara farz ve vācib olan ‘adl ile ħükm idüp hevā-yı nefsanıyyeye tābi’ olmamaķdır. [9b] Ĥākim beyne’l-ħaşmeyn ‘adl ile me’ mürdür. Binā’ en ‘aleyh ħarafeynden ya’ nī müdde’ i ve müdde’ a ‘aleyhden biri ešrāfdan ve diğeri āħād-i nāsdan olsa bile ħin-i muħākemede ħarafeyni oțurtmaķ ve kendülerine söz söylemek ve kendülerine ihāle-i nazār etmek gibi muħākemeye müte’ allıķ ħuşuşlarda tamāmıyla ‘adl ve müsāvātā ri’ āyet itmesi ħākimin üzerine farzdır. Ĥākimin ‘ indinde büyük küçük şerif ve taħ-ı ħanī faķir müsāvī olacaķdır. Ĥikāye olundu ki ikinci ħalife ‘ Ömer el-Fārūķ rağiya’llāhu ‘ anĥ Efendimiz’ in ħilāfeti zamanında (āl-i Cefne’ den) Ġassāniyyün melikleriniñ soñuncısı Cebele b. Eyhem ihtidā itmiş, müslümān olmuş büyük bir zāt idi. Ĥazret-i ‘ Ömer’ in ħuzūrına girmiş ve o sene Ĥazret-i ‘ Ömer’ in yakında ħacca gitmiş idi. Tavāf iderken Fizārī dinilen bir adam her naşılsa sehven Cebele’ niñ şevbine başmış idi. Cebele, Fizārī’ yi dögmüş idi. Fizārī Ĥazret-i ‘ Ömer’ e şikāyet etmekle Ĥazret-i ‘ Ömer o adamı tarziye itmesini ve olmadığı taķdirdede kışaş ideceğini ya’ nī cezālandıracağın tebliğ idince Cebele “Bir ħükdārın āħād-i nāsdan bir adamdan farkı yok mudur?” diye i’ tirāz itmiş ve Ĥazret-i ‘ Ömer İslām’ da ħuķūķca ešrāf ve āħād-i nāsın farkı olmadığını añladınca irtesi güne ħadar müsā’ ade alarak ħavmiyle birlikde şabāħdan çıkup her Hirekıl Rüm’ un yanına giderek tanaşşur itmişdir. [10a] Soñra nedāmet itmiş ve pişmān olmuş ve beytleri söylemişdir:

فيا ليت امى لم تلدى وليتى
رجعت الى الامر الذى قاله عمر

“Fe yā leyte ümmī lem telidnī ve leytenī
Raca’ tū ile’ l-emri’ llezī ħālehū ‘ Umer

ويا ليتنى ارعى المخاض بقررة

Ve yā leytenī er’ a el-maħād bi-ħafratin

³⁰ “Ancak iman edip iyi işler yapanlar, Allah’ı çok çok ananlar ve haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar başkadır. Haksızlık edenler, hangi dönüşe (hangi akıbet) döndürüleceklerini yakında bileceklerdir..” (Suarā Süresi, 26/227).

³¹ “Hadiste şöyle rivayet edilmiştir: ‘Kadılar (hâkimler) üç sınıftır. Birisi cennette, diğer ikisi ateştedir. Cennette olanı, hakkı bilip onunla hüküm verir. Bir kadı vardır ki kendi hevasına göre hükmeder, yani dünya menfaatini elde etmeye göre hükmeder. O kasıtlı olarak hakikati değiştirir ve saptırır. Bu sebepten dolayı o ateştedir. Bir kadı da vardır ki ilmi olmadan hükmeder. Hakikata ve gerçeğe isabet etse bile o da cehennemdedir. Bir kadı da vardır ki hak ve hakikat ile hükmeder. O da cennettedir. Anlatıldığına göre İsrailoğulları hükümleri icra etmek üzere çerlerinden üç hâkim atıyorlar. Tâ ki hasımlardan biri kalbi mutmain olsun diye davayı kadılarından birine götürsün, ondan razı olmadığında ikincisine, daha sonra ise üçüncüsüne götürsün. Bir gün bir melek bu kadıları (hâkimleri) imtihan etmek üzere insan sûretinde göründü. Kısrağın bini ve bir kuyunun başında durdu. Bir adam buzağısı ile birlikte ineğini sulamak için kuyuya getirdi. Adam inek ve buzağısına su verdikten sonra oradan ayrılmaya niyetlendi. Melek, buzağıya kısrağının yanına gelmesini emretti. Buzağının sahibi her ne kadar çağırırsa da buzağı sahibini dinlemedi ve annesinin yanına gitmedi. Adam her ne şekilde olursa olsun buzağısını götürmeye yeltendi. Melek; ‘Be adam! Bu buzağıyı benim kısrağım doğurdu. Bizi rahat bırak’ dedi. Adam; ‘Hayret şey! Buzağı benim malım ve benim ineğim onu doğurdu’ dedi. Bu konuda ikisi nizalaştı. Davayı ilk kadıya (hâkime) götürdüler. Melek adamdan önce kadıya vardı ve ona dedi ki; ‘Benim lehime hükemersen sana şu malı vereceğim.’ Kadı da bunu kabul etti. Mahkeme başladığında kadı, buzağının meleğe ait olduğuna hükmetti. Adam bundan razı olmadı ve davayı ikinci kadıya götürdüler. Bu kadı da aynı şekilde buzağının meleğe ait olduğuna hükmetti. Adam ona da razı olmadı ve davayı üçüncü kadıya götürdüler. Melek, üçüncü kadıya rüşvet teklif edince kadı, onun lehine hükmetmeyeceğini söyledi ve meleğe dedi ki; ‘Ben hayızlıyım.’ Melek dedi ki; ‘Sen ne diyorsun? Erkekler hiç hayız olur mu? Hayız kadınların özelliğidir.’ Kadı da ona; ‘Sen benim sözüme şaşırıyorsun, kendi sözüne şaşırıyorsun. Nasıl ki erkekler hayız oluyorsa, kısrağın da buzağı doğuramaz’ dedi. O zaman melek dedi ki; ‘İki kadı cehennemdedir, biri cennettedir.’ Bu söz meleğin dilinden nakledilmiştir. Yine aynı şekilde biri bunu meşhur Şeyh Üsküdarlı Hüdâi Ĥazretlerin’ den nakletmiştir.” İsmail Hakkı Bursevî (t.y.). *Tefsîru Rûhi’l-Beyān*, Beyrut: Dâru İhyâi’t-türâsî’l-Arabî, C. II, s.320. Müellifin *Rûhu’l-beyān* adlı eserinden naklettiği bu pasaj içerisinde geçen hadis metni kaynaklarda geçtiği şekliyle farklı olmakla birlikte anlam ve kasıt bakımından birbirine çok yakındır. Mezkûr hadis kaynaklarda şu şekilde gemektir: “Kadılar üç sınıftır. Birisi cennette, diğer ikisi ateştedir. Cennette olanı, hakkı bilip onunla hüküm verir. İnsanlar arasında bilgisizce hüküm veren ile hakkı bilip hükümünde haksızlık yapan ise ateştedir.” Bkz. Ebû Dâvûd, Akdiye, 2; İbn Mâce, Ahkâm, 3.

haber vireyim burada nakl ideyim. Bir gün Peygamberimiz'in huzurına Fâtıma-i MaHzûmiyye adlı bir kadının hırsızlığı da' vâsı 'arz olunmuş [12a] ve eli kesilmesine hüküm virilmişdi. Fâtıma, Kureyş kabilesinden olduğundan yüksek bir aşâleti vardı. Kureyşler bu kadın hakkında Üsâme radıya'llâhu 'anh vâsıtasıyla Rasûl-i Ekrem'den 'afv ve şefâ'at dilemişlerdi. FaKât Peygamber Efendimiz prensiplerine şâdıK, titiz bir inKılâbcı aşâbiyetle hemân huTbeye çıkarak şöyle bir huTbe irâd itdi. HuTbede buyurdılar ki: "Ey halk! Şu geçmiş milletlerin ne yüzden dâlâlete uğradıklarını, yollarını nasıl şaşırtdıklarını biliyor musunuz? Onların aşilzâdeleri, kuvvetlileri çalarsa onları bırakırlar, za'ifleri çalarsa cezâlandırırıldır. Allâh'a yemin iderim ki bu sirKât gibi 'âdi bir iş (Fâtıma-i MaHzûmiyye) degil, kızım (Fâtıma-i Zehrâ) yapmış olsaydı muhâKkâk onun elini de keserdim." [12b] Yâ Rabbi! Bu ne yüksek 'adâlet, ne düzgün ve güzel müsâvât. Ma'lûmuñuzdur ki Müslümânlık togruluk dindir, 'adâlet-i dindir, şefKât ve merhâmet-i dindir. Müslümânlığın eñ birinci gâyesi bütün insanları kardeş hâline getirmek onların arasına 'adâleti tevzi' iderek beşeriyeti tām bir emniyet içinde yaşatmaktır. Çünkü insanlar cānlarına, māllarına, 'ırzlarına şeref ve nâmuslarına emîn olmadıkça huzur ve râhat içinde yaşayamazlar. Binâ'en 'aleyh, herkesin 'adâletten ayrılmaması başkalarının haklarına hürmet itmesi bir vazîfedir ve her Cum'a günü huTbelerin sonunda okunan bu âyet-i kerîme mücibince herkese farzdır. Bunun için Kur'an-ı Kerîm FurKân-ı Hakîm'in bu âyetinden başka bir Cum'a âyetlerinde [13a] Allâh 'adâletle emr idiyor. Her ne şüretle olursa olsun hattâ 'aleyhiñize de olsa 'adâletten ayrılmayıñ buyuruyor. 'Adâletten ayrılmamak her insan için esâs-ı vazîfedir. 'Adâletten ayrılan bir adam zâlim ve hâksızdır. Lâkin bilirsiniz ki, insanlarda hırs dinilen bir şey vardır. İnsanda olan bu hırs i'tidâlini gâyb iderse insanı insanlıKdan çıkarup başkalarının haklarına tecâvüz itdirir. Âdem babamızın ilk oğlu Kâbil kendü hakkına râzi olmayarak karđası Hâbil'i öldürttüren de işte bu hırs idi. Bu hilKâtte bu fıtratda insanlar her zaman mevcüddür. İşte mahkemeler, hâkimler de aşıl bunun içündür. [13b] Hâkim, mahkemeye gelüp haklı olduklarını iddi'â iden iki tarafı da dñler. Onların iddi'âlarını tedKik ider. Hak kimin işe onı şâhibine verir. Lâkin hâkim degül ya cin de olsa melek de olsa hiç bir kimse başkasının kalbinde şakladığını, gizledğini bilemez, anlayamaz. Gönlünden ne geçirdiğini bilemez. Bunun içündür ki hâkim ya haşımaların kendü ikrârlarını yâhüd şahidlerin yapacakları şehâdete göre hüküm virmek mecbûriyyetindedir. Dimek ki bir hakkın meydâna çıkması için şahidlerin çok mühim bir yiri vardır. Eger şahidler hâtırâ gönle bakmayarak bildiklerini dosdoğru söylerse hâkim virdiği hükümdede çok doğru olur, hak yerini bulur. Lâkin şahidler hâdişeyi tahrif idüp olduğı gibi söylemez ve yâhüd bildiğini büsbütün şaklar [14a] ve söylemezse bu mazlûmların haklarının zâyî' olmasına sebep olur. Müslümânlığın men' itdiği büyük günâhlardan birisi de şehâdet-i zür ya'nî yalan şahidliğidir. Kâle 'aleyhi's-selâm: "ألا أنبئكم بأكبر الكبائر قلنا: بلى يا رسول الله، " و عقوب الوالدين و كان مُتَكَنًّا فجلس، فقال ألا و قول الزور، و شهادة الزور فما زال يكررها حتى قلنا: لينته سكت [Buĥârî, Müslim, Nesâ'î]. Peygamberimiz buyuruyorlar ki eñ büyük günâhların birincisi Allâh'a şirk koşmak, Allâh'dan başkasına tapınmak. İkincisi anasına babasına 'aşî olmak onlara karşı gelmek. Üçüncüsü de yalan şahidliği yapmak. [14b] 'Aleyhi's-selâm Efendimiz yalan şahidliği o kadar büyük bir günâh olarak taşvir idiyor ki bunu anlatırken üç kere tekrârlamış ve bunu söylerken dizlerini üstüne gelerek hiddetden yüzleri kızarmışdır. Ve kâle 'aleyhi's-selâm: "لن تزولن قدم شاهد الزور حتى يوجب الله له النار"43 Yalan şahidi olduğı yirden kımıldamadan evvel lâyıK olduğı 'azâbı hak ider. Cehennemdeki yerini hâzırlar. Hülâşâ; yalan şahidliği nizâm-ı 'âlemi bozar. Hakîkî bir Müslümân yalan söylemez ve insanlığa Müslümânlığa yaKışmayan yalan şahidliği bu alKakça kabül idemez. Bunu irtikâb idenlere hakîkî Müslümân dinmez. Allâh cümlemizi doğrudan ayırmasun.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî (1405/1985). *El-Müsned*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî.
- Bilgin, Azmi(1994). Türk Edebiyatında Nasihatnâme ve Emre'nin Tercüme-i Pendnâme-i Attâr'ı. *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 93, s. 197-204.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (1992). *es-Sahih el-Kütübü's-sitte ve şuruhuhâ*. İçinde, Tunus-İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Bursevî, İsmail Hakkı (t.y.). *Tefsîru Rûhi'l-Beyân*. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî.
- Cirit, Hasan (2012). Vaaz. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 42, İstanbul: TDV Yayınları.
- Çuhadar, Mustafa (2002). Küseyir. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 26, İstanbul: TDV Yayınları.
- Doğan, Recai (1999). Osmanlı'nın Son Döneminde Yaygın Din Eğitiminde Vaaz ve Vaizlik. *Diyanet İlmî Dergi*, C. 35, S.1, s. 171-206.
- Durdu, Mustafa (2008). *Türk Edebiyatında Nasihat*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (1992). *Es-Sünen*. (thk. İzzet Ubeyd, Âdil es-Seyyid), Tunus-İstanbul: Çağrı Yayınları.
- el-Âmilî, Bahâüddîn Muhammed b. Hüseyin b. Abdissamed (1418/1998). *el-Keşkül*. (thk. Muhammed Abdülkerîm en-Nemrî), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- el-Kandehlevî, Muhammed Zekeriyya (2003/1424). *Evcezü'l-Mesâlik ilâ Muvatta'i Mâlik*, (thk. Takiyyüddîn en-Nedvî), Dimaşk: Dâru'l-Kassâm.
- el-Müberred, Muhammed b. Yezid (1997). *el-Kâmil fi'l-lugati ve'l-edeb*. Kahire: Dâru'l-fikri'l-Arabî.
- Eminoğlu, Ahmed (1984). *V. Raşid Halife Ömer ibn Abdülaziz*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- et-Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed b. İsmail (1971). *Hâşiyetü't-Tahtâvî ale'd-dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenviri'l-Ebsâr*, (thk. Şeyh Ahmed Ferîd el-Mezîdî), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Fayda, Mustafa (1993). Cebele b. Eyhem. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul: TDV Yayınları.
- Fayda, Mustafa (1993). Cennetü'l-Bakî. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul: TDV Yayınları.
- Genç, İlhan (2007). *Örneklerle Eski Türk Edebiyatı Tarihi Giriş*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- Hüseyin el-Cisr (1308). *Tercemetü'r-Risâleti'l-Hamidiyye*, (trc. Manastırlı İsmail Hakkı), İstanbul.

43 Metinde okunamayan kelimeler şu şekildedir:

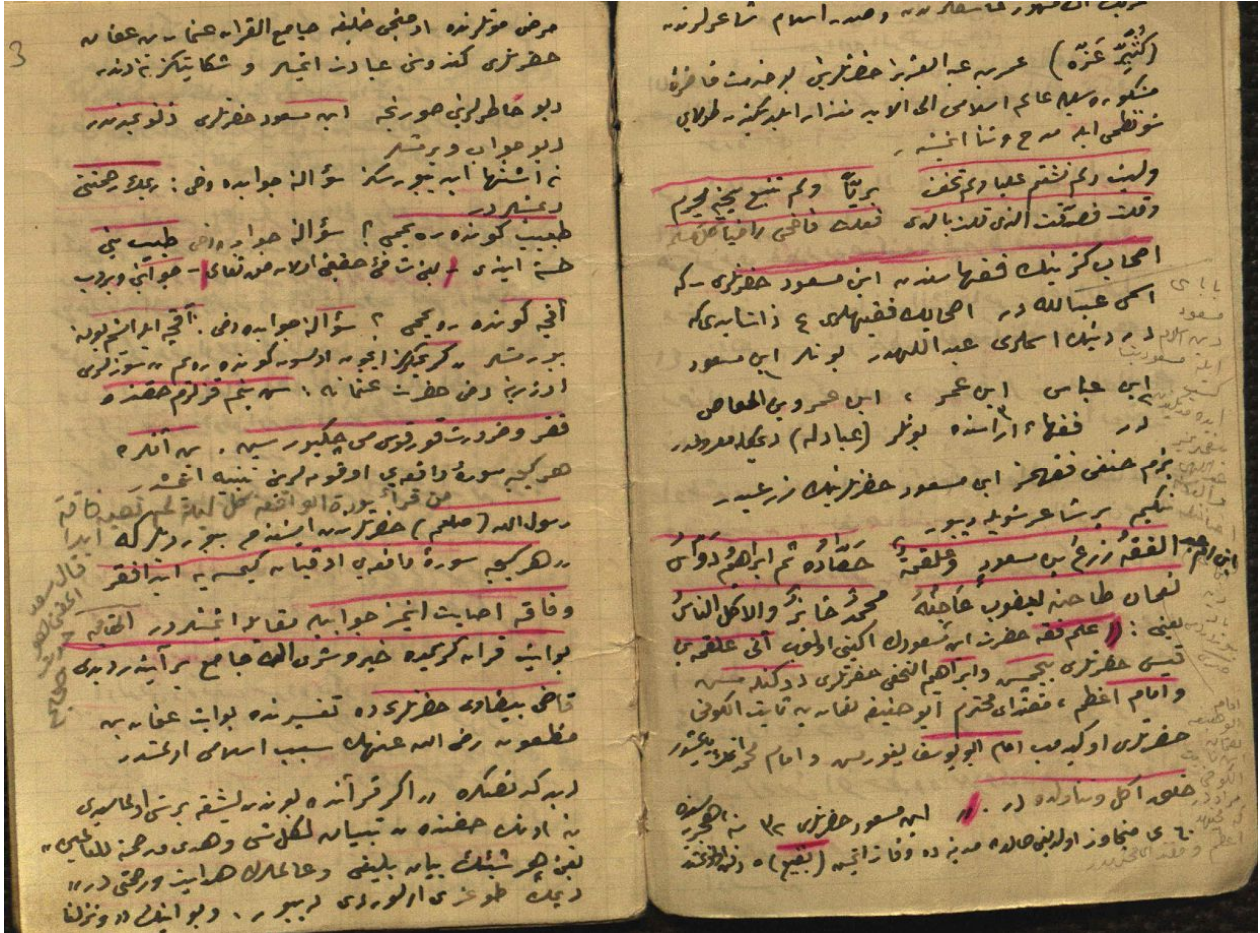
44 "Size büyük günâhların en büyüğünü haber vereyim mi? Biz de [Ashabtan orada bulunanlar] "Elbette Ya Rasûlallah!" dedik. Allah Resûlü (s): "Allah'a şirk koşmak, anne-babaya âşî olmak" dedi. [Allah Rasûlü (s) o ana kadar arkasındaki sütuna yaslanıyordu. [O anda doğruldu] ve: "yalan söz [iftira] ve yalancı şahitliğe dikkat edin!" dedi. Rasûlullah, biz içimizden "Ne olaydı artık o sussa!" deyinceye kadar bunları tekrar etti. Buhârî, Şehâdât, 10; Müslim, İmân, 38; Tirmizî, Şehâdât, 1.

45 "Yalancı şahit, kıyamet günü Allah Teâlâ kendisine azabını kararlaştırmadan tek bir adım dahi atamayacaktır." Tirmizî, Kıyâme, 1; İbn Mâce, Ahkâm, 32.

- İbn Arrâk, Nureddin Ali b. Muhammed el-Kenânî(1399). *Tenzihü's-şeriatî'l-merfûa ani'l-ahbâri's-şeniati'l-mevdûa*. (thk. Abdülvehhâb Abdüllatif, Abdullah Muhammed es-Siddik el-Gumârî), Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ (1969). *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Beyrut: Daru İhyai't-Turâsî'l-Arabî.
- İbn Mâce, Ebü Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni (1992). *Es-Sünen*. Tunus-İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem (t.y.). *Lisânu'l-Arab*, "و عظ" Maddesi, Beyrut: Dâru Sadr.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ebü'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem (1986). *el Kamil fi't-Tarih Terçümesi*. (trc. Yunus Apaydın), İstanbul: Bahar Yayınları.
- İhsân Abbâs (2000). *Bahs fi Hayâti Kuseyyir 'Azze ve şî'rih*. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî.
- Kandemir, M. Yaşar (2007). Osman b. Maz'ûn. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul: TDV Yayınları.
- Keleş, Reyhan (2010). Türk Edebiyatında Nasihat. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, C. 44, s. 183-209.
- Kemikli, Bilal (2018). *Türk İslam Edebiyatı Giriş*. Bursa: Emin Yayınları.
- Kırış, Şemseddin (1994). *Nasihatın Dindeki Yeri ve Hazret-i Peygamber'in Nasihatları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mes'ûdi, Ebü'l-Hasen Ali b. Hüseyin b. Ali (1997). *Mürücü'z-Zehab ve Meâdinu'l-Cevher*. (thk. Said Muhammed el-Lahham). Beyrut. Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nîşâbüri (1992). *es-Sahih el-Kütübü's-sitte ve şuruhuhâ içinde*. Tunus-İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Özel, Recep Orhan (2018). Amasya'da Bir İlim Yuvası: Mecdizâde Abdurrahman Kâmil Yetkin (ö.1941) ve Oğulları Mehmet Sabri Yetkin (ö. 1963), Ahmet Emri Yetkin (ö. 1974), Mustafa Niyazi Yetkin (ö. 1959). *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 10, s. 39-72.
- Öznurhan, Halim (2011). Kuseyyir 'Azze ve Mezhebî Şiirleri. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 2, s. 1-18.
- Sümbüllü, Yusuf Ziya (2015). Türk-İslam Kültüründe Nasihatnâme İçerikli Eserlere Genel Bakış. *Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 2, s. 1-7.
- Şener, H. İbrahim, Yıldız, Âlim (2003). *Türk İslam Edebiyatı*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Tirmizî, Ebü İsa Muhammed b. İsâ (1992). *es-Sünen*. (thk. Ahmed Muhammed Şâkir-Muhammed Fuâd Abdülbâki). Tunus-İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tokgöz, Murat (2009). *Emevî Halifelerinden Ömer b. Abdülaziz'in Hâricî ve Şii Mezhep Akımlarına Yönelik Siyaseti*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Tuzcu, Kemal (2004). Bir Emevî Şâiri: Kuseyyir 'Azze. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. 44, S. 1, s. 17-30.
- Wensinck, Arent Jan (1979). Bakî'ül-Garkad. *IA*, C. 2, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Yeniterzi, Emine (2007). Anadolu Türk Edebiyatında Ahlakî Mesnevîler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 10, S. 10, İstanbul, Bilim ve Sanat Vakfı, Türkiye Araştırmaları Merkezi Yayınları, s. 433-468.
- Yeşil, Mahmut (2001). *Va'z Edebiyatında Hadisler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yetkin, Mehmed Sabri (1946). *Risâle-i Mev'ize*, nu: 7951, Milli Kütüphane.
- Yığiterol, Ömer Faruk (2017). *Türk İslam Edebiyatında Pend-nâmeler ve Levh-nâme İnceleme-Metin*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Zehebî, Şemseddin b. Osman (1985). *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*. (thk. Şuayb el-Arnaût vd), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

[Mehmed Sabri Yetkin'in *Risâle-i Mev'ize*'sinin 2b-3a görüntüsü]

عالم به الخفيه عمل ام تا مورد باديه طريفه
بني صغي و دعا خفته بری اشرفه در کوزه احارانه
از اسم به همه محاکمه در طریفی او طور نموده و کوزه و کوزه
سویبند و کوزه در کوزه احارانه نظر آنچه کوی محاکمه شده
خصوصاً در تمام عدل و مساوات رعایت آنجی حکم از بر
حاکم عنده سبک گویه شریف و طبع حق قیفر
نقداری اولاً حقه حاکم اولی که انگلی خلیفه عمر
الفاصوله رضایه عن افندرتک خلایق زمانه
(ال حنفیة) غنا سوره مکارمیک صو کتبه حیدر بیهم
الغنا سیه ، صحابه او کسه بیول بر ذرات امه
حضرت عمر و حضرت عمره کبریه و ادب حضرت عمر و یقینه
هیچ کتبه امی طوائف امه ککه فراری دینیه بلادم
لقرنا صلح سوا حیدر نه ثوب با حبه امه
فراری بی دو کسه امی ، فراری حضرت عمره نظایه
انجکه حضرت عمر او آدمی نرضه انجی و او کارنی
نقد بره قصاص امه کفنی نبی خیر الله بر اجنی تبلیغ
ایین حیدر بر کهدارک احاد ناسه بر ادمه نبی
لوتجیه ، د به اعترافه انجیه
و حضرت عمر ، اسما ده حضرت اشرفه و احاد ناسه
فرقی او کارنی احکام دینی امی کوزه قدر مسعود
الارامه فوسه بر کده صاهه جیفوب هرقل
رومک بانه کیه رومک شهر انجیه

صورتا ندامت انجیه و شیماه او کسه و سونبند و کتبه
قبایلی امی کم نمده و لینی رفیقنا ای الامرائی خال عمر
و بالینی ارعی الخاضع لبقرة و کنت اسرا فی بیته ارفط
و بالینی با شام اری یقینه اجاسی نری ز احب الرح و بطر
عن ای حبه امه جعفریه بحر العارنه رضایه عن عمره
آی الی صلح و عنده رجل عنی ظف النبی پیامه فم فقال
رسول الله صلح ما حولک علی ما صنعت اخشیت ان
بلصوه فقره بک او یصلوه فثاک به فقال با رسول الله
اما اذا قلت هذا فله نصف ما لی فقال (صالح) للفقیر
اقتبل منه قال لا قال و کم قال افان ان
بدخلنی ما دخله
فهرهانی بر ابر ، بر دای ، بر حاکم و هر هانی بر
بین الناس نبی خفوه اروه سنه مساوات رعایت امه عبادت
نصف اوله عبادت حکم امه الله عظیم زینت
حضرت او دای بر او حکم او ما نوره خلیفه نظر انجک
قلبی او نده کینه طوبی بر بر کس او زانده
قدر قار و جناب صه او ناسه بی بنوه دینوی
و افری قدر فکورنه امی امه و او امیر صونج
مخاطبیم محتاج اوقات
حکای ان ملک الروم ارسل الی عمر رضی الله عنهما
من الشیام والجنه فمادخل الرسول الی المدینة فقال

[Mehmed Sabri Yetkin'in Risâle-i Mev'ize'sinin 9b-10a görüntüsü.]